

การประยุกต์ใช้แนวความคิดเรื่องเครือข่ายทางสังคมในงานพัฒนาชุมชนในประเทศไทย : ทบทวนวรรณกรรมและข้อเสนอแนะ

Application of the social network approach on community studies in Thailand: Literature Review and suggestions

ภูมิ เพชรกาญจนพงศ์¹

Poome Petkanjanapong

บทคัดย่อ

เครือข่ายทางสังคมเป็นแนวความคิดที่มีการพัฒนาโดยตลอดและสามารถพบวิธีการศึกษาดังกล่าวในหลายสาขาของสังคมศาสตร์รวมถึงการศึกษาชุมชน โดยจุดแข็งการศึกษาเชิงเครือข่ายคือช่วยแสดงให้เห็นภาพการเคลื่อนตัวของทรัพยากรต่างๆ ทั้งในเรื่องของความรู้ ความช่วยเหลือ ทรัพยากรทางเศรษฐกิจ รวมถึงอำนาจการเจรจาต่อรองอย่างไรก็ตามในกรณีของประเทศไทยนั้นยังไม่มีการใช้เรื่องเครือข่ายทางสังคมในการศึกษาพัฒนาชุมชนอย่างเป็นระบบถึงแม้ว่าจะมีการใช้เครือข่ายทางสังคมเป็นเครื่องมือในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมาแนวความคิดเครือข่ายทางสังคมถูกใช้ในการศึกษาชุมชนมากขึ้น เช่น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกในชุมชนหรือข้ามชุมชน หรือการรวมกลุ่มเพื่อเรียกร้องต่อภาครัฐในประเด็นต่างๆ แต่ก็ยังคงเป็นการใช้เครือข่ายทางสังคมอย่างไม่เต็มประสิทธิภาพโดยปัญหาในเรื่องดังกล่าวส่วนหนึ่งนั้นมาจากแขนงความรู้ด้านงานศึกษาชุมชนยังคงเป็นมรดกจากยุคล่าอาณานิคมและสงครามเย็นซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนาโดยภาครัฐและมองชุมชนดั้งเดิมว่าอยู่ในสถานะที่ไม่พึงประสงค์และควรพัฒนาดังนั้นเครือข่ายทางสังคมจึงถูกเอามาใช้เพียงบางส่วนเพื่อตอบสนองต่อนโยบายการพัฒนาของรัฐเท่านั้น นักวิจัยควรช่วยกันพัฒนาการใช้เครือข่ายทางสังคมในการศึกษาชุมชนโดยลดอคติดังกล่าวลง เพื่อให้แนวความคิดเรื่องเครือข่ายทางสังคมมีประสิทธิภาพในฐานะเครื่องมือการศึกษาชุมชนมากขึ้น

คำสำคัญ : เครือข่ายทางสังคม, ชุมชน, การวิจัยเชิงพื้นที่

Abstract

The social network is one of the most developed approaches and tools in social studies including community studies. The social network approach can illustrate embedded resources in studied communities, such as help, knowledge, financial, and power. Some of these resources

¹อาจารย์ประจำสาขาวิชาพัฒนาชุมชน ภาควิชาสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

cannot be tracked by other approaches. In Thailand, although it is over a decade that the social network approach has been used for studies community, this approach is still inefficient in community studies. An important factor of this inefficiency is a legacy of the colonial period and the Cold War period in Thai community studies. This legacy sees local communities as unpleasant places with low living standard, and it is a duty of central government to develop them. By this bias, the social network approach is used in community studies in Thailand mostly for empowering community development policy of the national government. Abandoning this bias is a requirement for improving the social network approach for community studies in Thailand.

Keywords: Community, Social network, Area-based collaborative research

บทนำ

เครือข่ายทางสังคมเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการศึกษาทางสังคมศาสตร์โดยเครือข่ายทางสังคมถูกใช้อย่างแพร่หลาย ทั้งทางด้าน รัฐศาสตร์ สังคมวิทยา และงานศึกษาชุมชน ความแข็งแรงของงานศึกษาเชิงเครือข่ายคือช่วยให้สามารถมองกลุ่มความสัมพันธ์ของบุคคลในฐานะเส้นทางในการเคลื่อนตัวของทรัพยากรที่จำเป็นในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทั้งของปัจเจกและของชุมชน โดยทรัพยากรเหล่านั้นในหลายครั้งถูกศึกษาได้ยากด้วยการศึกษาด้วยเครื่องมืออื่นๆ อย่างไรก็ตามในกรณีของประเทศไทยนั้นงานศึกษาเชิงเครือข่ายทางสังคมยังมีข้อจำกัดโดยเฉพาะในงานด้านการศึกษาชุมชน ในส่วนแรกของงานชิ้นนี้จะกล่าวถึงแนวความคิดเครือข่ายทางสังคมโดยย่อและยกตัวอย่างงานวิจัยเชิงเครือข่ายทางสังคมกับชุมชนในต่างประเทศ ในส่วนที่สองจะเป็นการทบทวนวรรณกรรมเชิงเครือข่ายศึกษาทางสังคมในวงการวิชาการของเมืองไทย และในส่วนท้ายของบทความจะทำการวิเคราะห์ถึงปัญหาของการศึกษางานเชิงเครือข่ายในวงการการพัฒนาชุมชนของประเทศ และข้อเสนอแนะในการพัฒนาการศึกษาเชิงเครือข่ายทางสังคม

1. เครือข่ายทางสังคมในการศึกษาทางสังคมศาสตร์

1.1 กรอบแนวคิดเรื่องเครือข่ายทางสังคม

เครือข่ายทางสังคมเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาทางสังคมศาสตร์ที่ถูกพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง และถูกใช้อย่างแพร่หลายในหลากหลายสาขาวิชา ทั้งรัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา ศึกษาสาส์ตร จิตวิทยา รวมถึงการพัฒนาชุมชน โดยหลักการแล้วการศึกษาเครือข่ายทางสังคมคือเครื่องมือการศึกษาโครงสร้างทางสังคมรูปแบบหนึ่ง ที่มุ่งศึกษาตัวแสดงต่างๆทางสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงนั้นๆ (Scott, 1996). โดยนิยมจำลองออกมาอยู่ในรูปแบบของ sociograms หรือผังสังคมมิติ ซึ่งประกอบด้วย Node และ Tie โดยตัวแสดงต่างๆทางสังคมทั้งในระดับปัจเจกและองค์กรโดยแทนที่ด้วยจุด (Node) และความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงต่างๆถูกแทนที่ด้วยเส้นเชื่อมที่เรียกว่า Tie การจำลองโครงสร้างทางสังคมให้อยู่ในรูปแบบดังกล่าวช่วยให้สามารถวิเคราะห์ความเป็นไปในสังคมของกลุ่มเป้าหมายเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและสามารถนำเสนอต่อผู้รับสารได้ง่ายขึ้น อย่างไรก็ตาม

ก็ตามเนื่องจากความเป็นจริงของสังคมนั้นมีความสลับซับซ้อนจนเกินกว่าจะสามารถจำลองด้วย จุดและเส้นเชื่อมได้ทั้งหมด เครือข่ายทางสังคมจึงเหมาะกับการศึกษากลุ่มคนที่ไม่ใหญ่เกินไปและมีขอบของประเด็นที่จะศึกษาแน่ชัด ซึ่งข้อจำกัดดังกล่าวเราจะเห็นได้ว่าเครือข่ายทางสังคมเป็นวิธีการศึกษาที่เหมาะสมกับงานพัฒนาชุมชน ซึ่งมีประชากรของกลุ่มเป้าหมายที่ไม่ใหญ่เกินไป

การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม (Social network analysis) นั้นสามารถทำได้หลากหลายวิธีขึ้นอยู่กับสิ่งที่เราต้องการทำการวิเคราะห์ในเครือข่ายคือสิ่งใด เช่นทรัพยากรรวมในเครือข่าย ทรัพยากรของตัวแสดงในเครือข่าย โครงสร้างของเครือข่ายต่อการเข้าถึงทรัพยากรของตัวแสดง หรือการเคลื่อนที่ของทรัพยากรในเครือข่ายผ่าน tie แบบต่างๆ ซึ่งแต่ละวิธีการวิเคราะห์ก็ตอบคำถามที่แตกต่างกันไป อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์นั้นสามารถจัดกลุ่มออกได้เป็นสองประเภทใหญ่ๆคือการวิเคราะห์ในภาพรวมของเครือข่ายทางสังคม และการวิเคราะห์ในระดับปัจเจกของตัวแสดง โดยทั้งสองกลุ่มการวิเคราะห์นั้นยึดโยงอยู่กับส่วนประกอบที่สำคัญของเครือข่ายทางสังคมที่สำคัญคือ 1.) ทรัพยากรในเครือข่าย โดยทรัพยากรในเครือข่ายนั้นสามารถสะท้อนออกมาในรูปแบบของทรัพยากรที่หลากหลาย เช่น ทางเศรษฐกิจ อำนาจทางการเมือง และความช่วยเหลือในรูปแบบต่างๆ (Pena-López, & Sánchez-Santos, 2017) และ 2.) โครงสร้างของเครือข่าย เช่น จำนวนสมาชิก ประเภทของความสัมพันธ์ ตำแหน่งที่ตั้งของสมาชิกในเครือข่าย ความหนาแน่นของความสัมพันธ์

ในส่วนของการวิเคราะห์ในระดับภาพรวมของเครือข่ายนั้น ปัจจัยที่สำคัญที่ส่งผลต่อการเคลื่อนตัวทรัพยากรของเครือข่ายและปริมาณของทรัพยากร มีมากมายหลากหลาย เช่น ความหนาแน่นของtie ทรัพยากรของสมาชิกในเครือข่าย ขนาดของสมาชิก ระดับชั้นในเครือข่าย ในส่วนของการวิเคราะห์ในระดับปัจเจกนั้นงานศึกษามักมุ่งเน้นไปที่การเข้าถึงทรัพยากรในเครือข่ายของตัวแสดง (Accessibility) โดยปัจจัยที่สำคัญได้แก่ 1.) ลักษณะของ tie โดยในแต่ละวัฒนธรรม tie ที่แตกต่างกันก็อนุญาตให้ทรัพยากรที่แตกต่างกันสามารถเคลื่อนผ่านได้ 2.) ตำแหน่งของตัวแสดงต่างๆในเครือข่ายความสัมพันธ์ เช่น แนวความคิดเรื่องstructural hole ที่บางตำแหน่งในเครือข่ายสามารถมีอำนาจนำได้ด้วยสถานะโบรกเกอร์อีกด้วย (Burt, 1995) จากทั้งสองรูปแบบการศึกษาเราจึงสามารถกล่าวได้ว่าการศึกษาวิเคราะห์โครงสร้างทางสังคมส่วนใหญ่นั้นมุ่งเป้าไปยังการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างของเครือข่าย และทรัพยากรในเครือข่าย ไม่ว่าโดยภาพรวมหรือในระดับตัวแสดงต่างๆ การจำกัดขอบเขตการศึกษาอยู่ที่ทรัพยากรและโครงสร้างของเครือข่ายทางสังคมนี้เองที่ทำให้เครือข่ายทางสังคมถูกนำไปใช้ศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมที่หลากหลายโดยเฉพาะเมื่อทรัพยากรที่สนใจศึกษานั้นสามารถวัดค่ายากด้วยแนวทางการศึกษาอื่นๆ นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีและการมาถึงของโซเชียลมีเดียยังทำให้ให้แนวทางการศึกษาเครือข่ายทางสังคมได้รับความสนใจมากขึ้นอีกครั้ง

1.2 การศึกษาชุมชนผ่านเครือข่ายทางสังคม: ตัวอย่างทิศทางการศึกษาในต่างประเทศ

เครือข่ายทางสังคมเหมาะกับการอธิบายงานของชุมชนที่มีการจำกัดกลุ่มตัวแสดงอย่างค่อนข้างแน่นอน นอกจากนี้การเกิดขึ้นของนิยามคำว่าชุมชนรูปแบบใหม่ๆที่ทำให้แนวความคิดทางสังคมศาสตร์แบบเดิมๆ อาจจะไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมแบบมีประสิทธิภาพได้อีกต่อไปเมื่อเทียบกับการศึกษาเครือข่ายทางสังคม โดยในต่างประเทศนั้นเราสามารถจำแนกแนวทางการศึกษาชุมชนเชิงเครือข่ายทางสังคมออกได้เป็นทิศทางที่หลากหลายดังต่อไปนี้

1) งานศึกษาเครือข่ายทางสังคมในฐานะเครื่องมือในการสร้างความสามารถด้านต่างๆของชุมชน เช่น ความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง (e.g. Rockenbach & Sakdapolrak, 2017) หรือความสามารถของชุมชนในการจัดการด้านสวัสดิการ (e.g. Song and Huang 2019; Lee, et al. 2018).

2) งานศึกษาเครือข่ายทางสังคมในฐานะเครื่องมือที่ปัจเจกบุคคลใช้เพื่อเข้าถึงทรัพยากรต่างๆในชุมชน ทรัพยากรที่ปัจเจกบุคคลสามารถเข้าถึงได้ผ่านเครือข่ายทางสังคม ถือเป็นรูปแบบหนึ่งของทุนทางสังคมของปัจเจกนั้นๆ เช่นการศึกษาประเภทของความสัมพันธ์ในชุมชนต่อการเข้าถึงทรัพยากรด้านสุขภาพ (e.g. Wellman and Wortley, 1990) หรือการใช้เครือข่ายทางสังคมประเภทต่างๆในการเข้าถึงทรัพยากรทางธรรมชาติ เช่นทางด้านการประมง (Nunan, et al. 2018)

3) งานศึกษาวัฒนธรรมและสถาบันทางสังคมที่ส่งผลต่อเครือข่ายทางสังคมในชุมชน คือทิศทางการศึกษาเพื่อศึกษาสถาบันต่างๆที่ส่งผลต่อโครงสร้างและทรัพยากรของเครือข่ายในสังคม เช่นนโยบายต่างๆที่ส่งผลต่อการสร้างเครือข่ายระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชน (e.g. Casey, 2015) หรือคุณค่าทางสังคมและความเชื่อที่ส่งผลต่อเครือข่ายความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน (e.g. Jarman, 2018).

4) งานศึกษาชุมชนที่ใช้เครือข่ายทางสังคมในฐานะตัวกำหนดนิยามของชุมชนนั้นๆ เช่นการศึกษาการแลกเปลี่ยนข้อมูลในชุมชนโลกออนไลน์ (e.g. Sundaram, et al. 2012, Yang et al. 2018, Ricard, et al. 2014) การศึกษาชุมชนผู้อพยพและความช่วยเหลือกันตลอดจนความสามารถในการปรับตัวของคนในวัฒนธรรมใหม่ของชุมชนชาวต่างชาติที่ไม่ได้ใช้พื้นที่ทางกายภาพหรือหน่วยทางการปกครองในการกำหนดตัวตนของชุมชน (e.g. Taha & Cox, 2016; Croucher, S. M., 2011)

5) งานศึกษาชุมชนในฐานะรูปแบบหนึ่งขององค์กรและวิเคราะห์ด้วยแนวความคิดเครือข่ายทางสังคม คือการศึกษาชุมชนที่มีลักษณะเป็นทางการมีการจัดตั้งแยกเช่นเดียวกับองค์กร หรือศึกษาองค์กรของชุมชนและใช้แนวความคิดของการศึกษาองค์กรในสำรวจชุมชน เช่นงานศึกษาเรื่องการแลกเปลี่ยนความรู้และเทคโนโลยีทางการเกษตรระหว่างองค์กรของชุมชน (Clark, 2011)

ซึ่งทั้งห้าทิศทางการศึกษานี้แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายในการใช้เครื่องมือเครือข่ายทางสังคมในการศึกษาปรากฏการณ์ต่างๆในระดับชุมชน รวมถึงการใช้แนวความคิดเครือข่ายทางสังคมในการแก้ปัญหาของชุมชนในประเด็นต่างๆ ในส่วนต่อไปงานศึกษาชุมชนในไทยผ่านกรอบแนวความคิดเครือข่ายทางสังคมจะถูกนำเสนอเพื่อการเปรียบเทียบกับทิศทางการศึกษาในต่างประเทศ

2. พื้นที่ของแนวความคิดเรื่องเครือข่ายทางสังคมในประเทศไทย เครือข่ายทางสังคมในงานพัฒนาชุมชน

2.1 ลักษณะทั่วไปและการปรากฏตัวของแนวความคิดเรื่องเครือข่ายทางสังคมในงานศึกษาของไทย

แนวความคิดเรื่องเครือข่ายทางสังคมนั้นเองก็ถูกนำเข้ามาเพื่อใช้ศึกษาปรากฏการณ์ต่างๆทางสังคมของไทยโดยเรื่อยมาและถูกใช้ในหลายสาขาวิชา ในสาขาเศรษฐศาสตร์การเมืองเพื่ออธิบายเครือข่ายทางสังคมในฐานะช่องทางแลกเปลี่ยนความช่วยเหลือของชนชั้นนำในไทยเช่นงานของ ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ที่ใช้เครือข่ายทางสังคมเป็นเครื่องมือศึกษาชนชั้นนำที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจบ่อนกาสิโนในเขตชายแดนภาคตะวันออกของไทย (2556) ในสาขารัฐศาสตร์งานศึกษาส่วนใหญ่กล่าวถึงการรวมกลุ่มเคลื่อนไหวของเครือข่ายทางประชาสังคมต่างๆ

และการสร้างเครือข่ายใหม่ๆระหว่างภาครัฐด้วยตนเอง โดยงานที่ศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มประชาสังคมส่วนใหญ่มักจะกล่าวถึงกระบวนการสร้างเครือข่ายซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของขบวนการประชาสังคม ในส่วนของกระบวนการจัดการภาครัฐและนโยบายในปัจจุบันมีการเพิ่มพูนความสำคัญของการศึกษาเครือข่ายทางสังคมขึ้นมาแทนที่การออกนโยบายแนวตั้งเพียงอย่างเดียวอีกด้วย (ดูเพิ่มเติม ปิยะพงษ์ บุชบงก์ และ พบสุข ชำ ชอง, 2561; สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, 2552) และลัทธิแนวความคิดเรื่องเครือข่ายทางสังคมยังถูกนำมาศึกษาชนชั้นนำทางการเมืองต่างๆได้อีกด้วย เช่นงานของ เมทินา อุธารส (2557) ที่ศึกษาพัฒนาการทุนทางสังคมของคาทอลิกในประเทศไทยผ่านเครือข่ายชนชั้นนำในอดีต ในการบริหารจัดการองค์ทั้งภาครัฐและเอกชนกระที่มุ่งเน้นการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างหน่วยงานงานวิจัยทางผู้เขียนพบว่างานศึกษาส่วนใหญ่มุ่งเน้นไปที่เครือข่ายทางสังคมของหน่วยงานภาครัฐเป็นหลัก เช่น งานของ พิตรพิบูล ไชยเมือง และคณะที่ศึกษาเครือข่ายทางสังคมต่อคุณภาพการบริหารจัดการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (2558) ในส่วนของงานด้านการศึกษาเครือข่ายทางสังคมถูกใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆในห้องเรียนและความเป็นไปได้ในการใช้เครือข่ายทางสังคมในการพัฒนาคุณภาพการสอนของครูในแต่ละสาขาเช่น งานของ สุมิตร สุวรรณและคณะที่กล่าวถึงการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของโลกเรียนขนาดเล็กผ่านเครือข่ายพหุภาคี (2558) หรืองานวิจัยของ ขวัญหญิง ศรีประเสริฐภาพ และคณะที่ทำการวิจัยความสำเร็จของชุมชนออนไลน์ของอาชีพครูในการพัฒนาการศึกษา (2556)

จากตัวอย่างงานวิจัยที่ถูกยกมาเราจะเห็นได้ว่าเครือข่ายทางสังคมเป็นเครื่องมือที่สามารถประยุกต์ใช้ในการศึกษาสังคมไทยได้เป็นอย่างดี หลากหลายและครอบคลุมสาขาต่างๆในทางสังคมศาสตร์ ในส่วนของงานศึกษาชุมชนเองก็มีการประยุกต์ใช้เครือข่ายทางสังคมเช่นกันในงานวิจัย อย่างไรก็ตามเมื่อมีการนำเข้ามาแนวความคิดเครือข่ายทางสังคมเข้ามาใช้ในงานศึกษาชุมชนของไทย แนวความคิดดังกล่าวย่อมมีการเปลี่ยนแปลงตามบริบทของศาสตร์นั้นๆ ซึ่งงานศึกษาชุมชนโดยเฉพาะด้านการพัฒนาชุมชนมีประวัติศาสตร์การพัฒนาทางความคิดเป็นที่ยังส่งผลต่อเนื่องมายังปัจจุบัน ดังนั้นการประยุกต์ใช้แนวความคิดเครือข่ายทางสังคมก็ได้รับอิทธิพลจากมรดกทางความคิดดังกล่าวด้วยเช่นกันดังที่จะกล่าวในส่วนต่อไป

2.2 งานเรื่องเครือข่ายทางสังคมในงานศึกษาเกี่ยวกับชุมชนในประเทศไทย

งานชุมชนของไทยนั้นมีส่วนที่กว้างและหลากหลาย อย่างไรก็ตามนั้นงานศึกษาเกี่ยวกับชุมชนโดยเฉพาะการพัฒนาชุมชนนั้นผูกติดอยู่กับมายาคติบางอย่างอันส่งผลขัดขวางให้งานศึกษาชุมชนของไทยไม่หลากหลายเท่าที่ควรในขณะเดียวกันก็เป็นอุปสรรคต่อการวิเคราะห์เชิงเครือข่ายอีกด้วย ในส่วนแรกของหัวข้อนี้นั้นจะทำการกล่าวถึงพัฒนาการทางความคิดของงานพัฒนาชุมชนและข้อจำกัดอันเกิดจากลักษณะการพัฒนาดังกล่าว หลังจากนั้นจะทำการแบ่งเป็นประเภทงานศึกษาเกี่ยวกับชุมชนโดยเครือข่ายทางสังคมเพื่อแสดงให้เห็นถึงข้อจำกัดทางประวัติศาสตร์ความคิดดังกล่าวส่งผลต่องานศึกษาชุมชนเชิงเครือข่ายทางสังคมอย่างไรบ้าง

ในส่วนของ การประยุกต์ใช้แนวความคิดเรื่องเครือข่ายทางสังคมในงานพัฒนาชุมชนในไทยนั้นสามารถย้อนกลับไปได้ในก่อนปี พ.ศ. 2550 ซึ่งเริ่มมีการใช้แนวความคิดเรื่องเครือข่ายทางสังคมในการศึกษาชุมชนท้องถิ่น อย่างไรก็ตามด้วยความที่งานศึกษาชุมชนในยุคดังกล่าวมักจะถูกผูกขาดด้วยกรอบความคิดเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก อันเป็นผลมาจากประวัติศาสตร์ความคิดคิดเรื่องการพัฒนาชุมชนที่มีที่มาจากต่างประเทศในฐานะการจัดสิ่งที่ไม่พัฒนาตามมาตรฐานประเทศแม้นในยุคอนานิคมออกไป บวกกับความคิดเรื่องการพัฒนาที่

มุ่งเน้นทางเศรษฐกิจที่เฟื่องฟูสมัยสงครามเย็นตาม งานวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมในระดับชุมชนในยุคเริ่มแรกจึงยังคงถูกครอบด้วยจารีตดังกล่าว คือเป็นงานศึกษาด้านเครือข่ายทางสังคมในชุมชนที่ตอบโจทย์ด้านการพัฒนาเพื่อความเจริญทางด้านเศรษฐกิจและมองโจทย์เรื่องการพัฒนาจากมุมมองของรัฐ มุมมองดังกล่าวนำมาสู่เครือข่ายทางสังคมในฐานะสิ่งยึดโยงอยู่กับระหว่างรัฐและชุมชนที่ถูกสร้างโดยรัฐ ตัวอย่างงานในยุคนี้ได้แก่ งานของ สมเกียรติ ฉายไธสง ที่ทำการศึกษาการสร้างเครือข่ายกลุ่มทางธุรกิจและไม่ใช่ทางธุรกิจในพื้นที่ชุมชนของจังหวัดตรัง (2548) และงานของ ศุภางค์ นันทา ที่ศึกษาการใช้เครือข่ายในฐานะเครื่องมือแบบใหม่เพื่อการพัฒนากลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ (2548) งานวิจัยเหล่านี้ล้วนชี้ให้เห็นถึงการหยั่งรากของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนผ่านกรอบความเรื่องเครือข่ายชุมชนในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามก่อนปี 2550 นั้นเครื่องมือดังกล่าวยังไม่เป็นที่นิยมมาก นักมีการให้เงินทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย เพียงปีละหนึ่งถึงสองงาน อย่างไรก็ตามภายหลังปี 2550 การศึกษาเรื่องชุมชนผ่านกรอบความคิดเครือข่ายทางสังคมที่มีการเจริญเติบโตและถูกต่อยอดอย่างรวดเร็ว ในฐานะข้อมูลของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยแสดงให้เห็นว่าการศึกษาประเด็นต่างๆของชุมชนมีการใช้เครือข่ายทางสังคมในฐานะกรอบของการศึกษาเพิ่มขึ้นอย่างก้าวกระโดดและจำนวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพิ่มขึ้นทุกปี โดยงานวิจัยในระดับชุมชนที่ทำการศึกษผ่านกรอบแนวความคิดเครือข่ายทางสังคมในประเทศไทยนั้นสามารถจำแนกออกได้เป็น 7 ประเภทกว้างๆ ดังนี้คือ

1.) งานศึกษาชุมชนที่มองเครือข่ายในฐานะเครื่องมือเพื่อการแลกเปลี่ยนทรัพยากร งานจำพวกนี้เป็นพื้นฐานที่สำคัญในการประยุกต์ใช้เครือข่ายทางสังคมในการศึกษาชุมชนในประเทศไทย และเป็นงานที่ค้นพบมากที่สุดจากฐานข้อมูล โดยพบว่าทรัพยากรที่งานวิจัยในกลุ่มนี้ให้ความสนใจคือความรู้และประสบการณ์ เช่นงานศึกษาเครือข่ายท่องเที่ยวชุมชนเชิงอนุรักษ์จังหวัดพังงาที่วิจัยถึงเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้แก่ นโยบายฐานข้อมูล และการวางระบบต่างๆของภาคีเครือข่าย (นารณพงศ์ สุนทรนนท์ และคณะ, 2552) การให้ความรู้และการแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์แบบเปิดของเครือข่ายเกษตรกรจังหวัดภาคเหนือ (กิตติ สัจจาวัฒนา และณัฐ โฆษิตาภรณ์, 2553) การให้ความรู้เรื่องพลังงานทางเลือกระหว่างภาครัฐและชุมชนในพื้นที่ชายแดน (เสริมสุข บัวเจริญ และคณะ, 2552) อย่างไรก็ตามทรัพยากรในรูปแบบอื่นๆของการวิเคราะห์เครือข่าย เช่น ความช่วยเหลือ หรือทรัพยากรทางเศรษฐกิจ กลับถูกกล่าวถึงน้อยมาในการศึกษาระดับชุมชน

2.) งานศึกษาที่ภาพรวมของเครือข่ายในการดำเนินกิจกรรม ในขณะที่งานประเภทแล่มุ่งเน้นการศึกษาปัจเจกบุคคลที่เป็นสมาชิกในเครือข่าย งานประเภทที่สองเน้นผลกระทบจากเครือข่ายว่าส่งผลทำให้ชุมชนสามารถบรรลุเป้าหมายหรือประสบความสำเร็จในกิจกรรมได้อย่างไร ซึ่งมีชุมชนเป็นหน่วยในการวิเคราะห์โดยมุ่งเน้นไปที่การตรวจสอบทรัพยากรที่เพิ่มขึ้นของเครือข่ายโดยรวมทั้งในเรื่องของทรัพยากรทางเศรษฐกิจ ข้อมูล อำนาจในการเจรจาต่อรอง ตัวอย่างงานประเภทนี้ได้แก่ การศึกษาการเคลื่อนไหวของเครือข่ายเรื่องที่ดินในอำเภอสระแก้วที่เครือข่ายทางสังคมเพิ่มอำนาจของกลุ่มในการเจรจาต่อรองและทรัพยากรทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้น (ชัยณรงค์ เครือนวน, 2559) งานศึกษาเกี่ยวกับความสามารถของชุมชนในเผชิญหน้าภัยพิบัติผ่านการสร้างภาคีเครือข่ายทั้งในชุมชนเองและนอกชุมชนในพื้นที่จังหวัดสงขลา (บรรเจต นะแสง, 2556) การใช้เครือข่ายทางสังคมเปรียบเทียบความสามารถในการปรับตัวต่อสภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงของจังหวัดตรังและระยอง (กุลวดี แก่นสันติสุข

มงคล และคณะ, 2555) งานศึกษาเกี่ยวกับความสำเร็จการใช้เครือข่ายทางสังคมหลากหลายระดับรวมถึงระดับชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน (เอี่ยม ปัญญา และคณะ, 2560) จะเห็นว่างานวิจัยประเภทนี้มักจะมุ่งหน้าศึกษาเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับประเด็นต่างๆ เช่นการป้องกันภัยพิบัติหรือ ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องประเด็นต่างๆ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ อาจจะมีพื้นที่การศึกษาข้ามชุมชนและไม่ได้มุ่งเน้นไปยังทรัพยากรที่สมาชิกในเครือข่ายได้รับแต่พุ่งเป้าไปที่ความสามารถหรือทรัพยากรโดยรวมของเครือข่ายในการบรรลุกิจกรรมต่างๆ

3.) งานศึกษาเชิงเครือข่ายในฐานะเครื่องมือทดแทนหรือขยายระบบราชการ งานศึกษาประเภทนี้มีขึ้นเพื่ออธิบายการทำงานของเครือข่ายทางสังคมในการทดแทนหรือเพิ่มความสามารถของกลไกรัฐในประเด็นต่างๆ การมีส่วนร่วมมักจะเป็นเป้าหมายหลักในการศึกษาของงานวิจัยประเภทนี้ โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมที่ไม่ได้มุ่งเน้นการตัดสินใจในเชิงนโยบายแต่เป็นการมีส่วนร่วมเพื่อนำนโยบายไปดำเนินการให้ลุล่วงไปด้วยดี เช่น กรณีการใช้เครือข่ายทางสังคมเพื่อลดการพึ่งพารัฐในส่วนที่ระบบราชการไม่สามารถจัดการปัญหาได้ในกรณีขององค์กรภาคประชาชนในพื้นที่จังหวัดอำนาจเจริญ (นพรัตน์ พาทีทิน, 2561) การให้ประชาชนเพิ่มความร่วมมือในการบริหารจัดการน้ำเพื่อป้องกันภัยพิบัติเพื่อลดการพึ่งพาภาครัฐ กรณีศึกษาจังหวัดพัทลุง (แก้ว สังข์ชู, 2556) งานศึกษาประเภทนี้เป็นผลผลิตที่ชัดเจนของประวัติศาสตร์ทางความคิดในสาขาการพัฒนาชุมชนของไทย ส่วนหนึ่งเห็นว่าพัฒนาคือหน้าที่ของรัฐส่วนกลางในการส่งมอบให้กับคนชุมชนในพื้นที่ชนบท ดังนั้นงานกลุ่มนี้จึงมองเครือข่ายทางสังคมในฐานะเครื่องมือที่ช่วยต่อยอดนโยบายต่างๆของภาครัฐที่ไม่ประสบความสำเร็จในระดับชุมชน และงานกลุ่มนี้มักจะมองเครือข่ายทางสังคมว่ามีใช้เพียงเครือข่ายของชุมชน แต่สมาชิกของเครือข่ายต่างๆยังรวมถึงองค์กรทางการเมืองการปกครอง เช่นหน่วยงานราชการในระดับภูมิภาค และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอีกด้วย

4.) งานศึกษาเกี่ยวกับการสร้างจะดูแลรักษาเครือข่ายทางสังคม งานศึกษาเหล่านี้เน้นหนักไปยังการศึกษาเครือข่ายทางสังคมในส่วนแง่ของกลยุทธ์และเครื่องมือ โดยมุ่งเน้นไปยังกระบวนการสร้างและรักษาเครือข่าย เช่น งานของ วรสิทธิ์ เจริญศิลป์และ ธันยวัฒน์ รัตนศักดิ์ ที่ศึกษาพัฒนาการเชิงประวัติศาสตร์และเงื่อนไขปัจจัยที่ทำให้เกิดการสร้างเครือข่ายชุมชนที่มีประสิทธิภาพในการและเปลี่ยนทรัพยากรของเครือข่ายชุมชน ตำบลสะเอียบ จังหวัดแพร่ (2561) งานศึกษาเกี่ยวกับการขยายผลและธำรงรักษาเครือข่ายสุขภาพของผู้สูงอายุ ชุมชนบ้านสันทรายหลวง จังหวัดเชียงใหม่ (ทิพย์พทุ ภุขสุนทร, 2560) จะเห็นว่างานจำพวกนี้นั้นมุ่งเน้นการถอดบทเรียนจากเครือข่ายที่ประสบความสำเร็จในการทำภารกิจต่างๆให้ลุล่วงไปได้ด้วยดีโดยเป็นได้ทั้งเครือข่ายทางสังคมที่ยึดติดอยู่กับประเด็น หรือเครือข่ายทางสังคมที่ยึดติดอยู่กับพื้นที่

5.) งานศึกษาชุมชนศึกษาผลกระทบของเครือข่ายจากการเปลี่ยนแปลงของสถาบันภายนอก ในขณะที่งานศึกษาส่วนมากมองเครือข่ายทางสังคมเป็นตัวแปรหรือเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงรวมถึงเครื่องมือในดำเนินกิจกรรมต่างๆ งานประเภทที่ห้าศึกษาเครือข่ายทางสังคมในฐานะผลผลิตทางการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยภายนอก เช่น นโยบายต่างๆ โดยงานจำพวกนี้นั้นมองเครือข่ายทางสังคมเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่แล้วในชุมชน ซึ่งต่างกับแนวทางการศึกษาอื่นๆก่อนซึ่งมองเครือข่ายทางสังคมในลักษณะโครงสร้างใหม่ที่ถูกรสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองต่อ

กิจกรรมบางอย่าง งานที่ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของเครือข่ายทางสังคมจากพลังภายนอกเช่น งานของ Poome Petkanjanapong ที่ศึกษาเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนภายหลังการกระจายอำนาจ (2014) ถึงแม้จะมีงานศึกษาการเปลี่ยนแปลงเครือข่ายทางสังคมในงานวิจัยระดับอื่นๆ แต่พบว่าในระดับชุมชนนั้นมียานแนวนี้ค่อนข้างน้อยเมื่อเทียบกับการใช้เครือข่ายทางสังคมในการศึกษารูปแบบอื่นๆ

6.) งานศึกษาเกี่ยวกับชุมชนและเครือข่ายในความหมายใหม่ๆ ผลจากการนิยามคำว่าชุมชนที่เปลี่ยนไปในหลายสังคมรวมถึงสังคมเองไทยเองด้วยทำให้เกิดงานศึกษาชุมชนตามนิยามใหม่ๆเพิ่มเข้ามา จากเดิมที่ชุมชนในงานศึกษาของไทยนั้นยึดติดกับความหมายของชุมชนตามระบบการปกครองของไทย เช่นระบบหมู่บ้าน หรือระบบชุมชนเมือง ซึ่งเป็นชุมชนที่มีสถานะและข้อกฎหมายของรับ ปัจจุบันมีการพยายามศึกษาชุมชนในรูปแบบที่แตกต่าง เช่น ชุมชนออนไลน์ ชุมชนข้ามรัฐ ซึ่งทำให้กรอบคำอธิบายเดิมๆของงานศึกษาชุมชนเช่น โครงสร้างนิยมไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ของชุมชนเหล่านี้อีกต่อไป เครือข่ายทางสังคมจึงก้าวเข้ามาเป็นส่วนสำคัญในการศึกษาปรากฏการณ์ของเครือข่ายเหล่านี้ งานวิจัยชุมชนในความหมายใหม่ๆผ่านมุมมองเครือข่ายทางสังคมกำลังมีการพัฒนาอย่างมาก เช่น การศึกษาเครือข่ายนักฟุตบอลสมัครเล่นในกลุ่มกรุงเทพเหนือ (ธีรฤทธิ กายแก้ว, 2556) การศึกษาทุนทางสังคมของของแรงงานข้ามชาติที่อยู่ในเครือข่ายการจัดการสวัสดิการ ชายแดนไทย-พม่า อำเภอแม่สอด (เก่งกิจ กิติเรียงลาภ และคณะ, 2561) การใช้เครือข่ายทางสังคมในระบบเครือข่ายในการบริหารด่านประเพณีไทย-ลาว ในจังหวัดมุกดาหาร (กนกพร รัตนสุธีระกุล, 2554) ระบบเครือข่ายและเครือข่ายท้องถิ่นในการค้าข้าวข้ามชายแดนไทย-มาเลเซีย (พรพันธุ์ เขมคุณาศัย, 2552) การก่อตัวของชุมชนและเครือข่ายทางสังคมของชุมชนคนไทยที่ทำงานในต่างแดน (สุทธิพร บุญมาก, 2554) (พิทยา เรือนแก้ว, 2556) เราจะพบว่างานวิจัยเหล่านี้เกี่ยวข้องกับชุมชนที่ไม่ได้มีการรับรองด้วยข้อกฎหมายและตรงตามธรรมเนียมเดิมในการศึกษาชุมชนของไทยที่ชุมชนนั้นมีการยึดติดกับสภาพที่ภูมิศาสตร์และการปกครอง แต่ชุมชนต่าง ๆ นั้นยึดโยงกันด้วยความสัมพันธ์อันสลับซับซ้อนระหว่างปัจเจกบุคคลกลุ่มต่างๆเกิดเป็นเครือข่ายทางสังคมระหว่างกลุ่มคนขึ้นมา จึงกล่าวได้ว่าเครือข่ายทางสังคมในงานประเภนี้เป็นแกนหลักในการนิยามและกำหนดขอบเขตของชุมชนในความหมายใหม่นี้ อีกด้วย

จากการจัดประเภทงานศึกษาชุมชนผ่านแนวความคิดเครือข่ายทางสังคมข้างต้น เราจะพบว่าเครือข่ายทางสังคมนั้นได้ถูกใช้งานอย่างหลากหลายในการศึกษาชุมชนและมีการเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีการครอบคลุมประเด็นเกี่ยวกับชุมชนที่หลากหลายยิ่งขึ้น เราจะพบว่าการประยุกต์นำเครื่องมือทางการศึกษาที่เรียกว่าเครือข่ายทางสังคมมาใช้ในงานศึกษาของไทยนั้นมีทั้งที่ตรงตามทิศทางการศึกษาในระดับนานาชาติ เช่นการวิเคราะห์ทรัพยากรในระดับสมาชิกของเครือข่าย (งานประเภทที่หนึ่ง) และในระดับภาพรวมของเครือข่าย (งานประเภทที่สอง) รวมถึงการศึกษาและถอดบทเรียนการสร้างและรักษาเครือข่ายที่ประสบความสำเร็จเพื่อที่จะใช้ความรู้ดังกล่าวในอนาคตต่อไป (งานประเภทที่สี่) แต่ก็มีส่วนของทิศทางการศึกษาที่ขาดแคลนไปบ้างเช่นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของเครือข่ายจากผลกระทบภายนอก (งานประเภทที่ห้า) อันเป็นงานวิชาการเชิงสร้างความรู้มากกว่าการแก้ปัญหาหรือเสนอข้อเสนอแนะ นอกจากนี้งานศึกษาชุมชนผ่านเครือข่ายทางสังคมในไทยยังได้รับอิทธิพลจากประวัติศาสตร์ทางความคิดของการศึกษาเรื่องการพัฒนาชุมชนในไทยอันเป็นพลังหลักในการก่อให้เกิดประเภทของการศึกษาชุมชน

ที่พยายามใช้เครือข่ายทางสังคมในการเติมเต็มส่วนที่ระบบราชการหรือระบบการปกครองส่วนท้องถิ่นไม่สามารถดำเนินงานในกิจกรรมนั้นๆได้ (งานประเภทที่สาม) ท้ายที่สุดแล้วการใช้เครือข่ายทางสังคมในการศึกษาชุมชนก็มีการพัฒนาไปจนถึงจุดที่สามารถใช้เครือข่ายทางสังคมเป็นเครื่องมือในการนิยามและกำหนดขอบเขตของคำว่า “ชุมชน” อันเห็นได้จากงานศึกษาประเภทที่หก

สรุปและข้อเสนอแนะ

ความหลากหลายในการใช้เครือข่ายทางสังคมในการศึกษาชุมชนแต่งงานบางประเภท เช่น งานศึกษาชุมชน และเครือข่ายทางสังคมประเภทที่ห้า ก็ยังไม่เป็นที่นิยมมากนักการศึกษานี้แสดงให้เห็นว่าการศึกษเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคมในไทยเกี่ยวกับชุมชนในไทยนั้นยังไม่ได้ใช้ศักยภาพของเครื่องมือที่เรียกว่าการวิเคราะห์เชิงเครือข่ายอย่างเต็มที่ เมื่อเปรียบเทียบกับงานศึกษาชุมชนผ่านเครือข่ายทางสังคมของไทยกับของต่างประเทศเราจะพบลักษณะสำคัญของงานเครือข่ายทางสังคมในระดับชุมชนของไทยได้ดังนี้คือ

1) เครือข่ายทางสังคมถูกมองเป็นเครื่องมือที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้ในการดำเนินกิจกรรมบางอย่าง ในงานศึกษาเครือข่ายประเภทที่สามการสร้างเครือข่ายและการดูแลรักษาเครือข่าย และงานศึกษาเครือข่ายประเภทที่สองที่มีการใช้เครือข่ายในฐานะเครื่องมือเพื่อบรรลุกิจกรรม จะเห็นได้ว่าศึกษาเครือข่ายทางสังคมโดยมุ่งเน้นไปยังการสร้างเครือข่ายขึ้นมาใหม่เพื่อตอบสนองต่อกิจกรรมบางอย่าง เช่นการเคลื่อนไหวยุติการ หรือขบวนการทางประชาสังคมอื่นๆ แต่งานที่ศึกษาเครือข่ายทางสังคมที่ดำรงอยู่แล้ว เช่น เครือญาติหรือเพื่อนบ้านในฐานะช่องทางในการแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลในระดับชุมชน (ประเภทที่ห้า) ซึ่งนักวิชาการในต่างประเทศมักจะให้ความสำคัญเพื่อดูว่าสามารถใช้ประโยชน์จากเครือข่ายทางสังคมที่ดำรงอยู่แล้วได้อย่างไร รวมถึงสามารถเข้าใจว่าโครงสร้างเครือข่ายทางสังคมที่มีอยู่แล้วดังกล่าวขัดขวางกระบวนการหรือการแลกเปลี่ยนทรัพยากรอย่างไรบ้าง และทำการปรับแก้เพื่อให้เครือข่ายทางสังคมสามารถเป็นเครื่องมือของชุมชนในการบรรลุเป้าหมายที่ต้องการได้ รวมถึงผลกระทบจากนโยบายหรือสถาบันต่างๆที่เปลี่ยนแปลงต่อเครือข่ายทางสังคมยังถูกศึกษาเพื่อป้องกันผลกระทบเชิงลบต่อชุมชนในการออกนโยบายต่างๆอีกด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คืองานศึกษาเกี่ยวกับชุมชนของไทยยังขาดงานศึกษาเครือข่ายทางสังคมที่ดำรงอยู่ในชีวิตประจำวันของผู้คนในชุมชน แต่มุ่งเน้นเพียงแต่การสร้างเครือข่ายใหม่ๆเพียงอย่างเดียว ส่วนหนึ่งที่งานวิจัยประเภทศึกษาเครือข่ายในชีวิตประจำวันถูกมองข้ามเพราะวัฒนธรรมการศึกษาชุมชนของไทยถูกเคลือบด้วยแนวคิดเรื่องการพัฒนาที่มองว่าชุมชนควรถูกยกระดับและทำให้ดีขึ้นโดยเฉพาะในเชิงเศรษฐกิจ ดังนั้น การศึกษาเครือข่ายตามธรรมชาติในชีวิตประจำวันจึงถูกมองข้ามเนื่องจากถูกมองว่าไม่ใช่เครือข่ายที่สามารถใช้ในการพัฒนาชุมชนได้

2) ไม่มีความหลากหลายในการมองทรัพยากรในเครือข่าย ปัญหาเหล่านี้เห็นชัดในงานศึกษาเครือข่ายประเภทที่หนึ่งซึ่งศึกษาเครือข่ายทางสังคมและทรัพยากรของระดับปัจเจก เราจะเห็นว่าทรัพยากรที่มุ่งเน้นนั้นจำกัดกรอบของการศึกษาอยู่ที่การแลกเปลี่ยนของข้อมูล ซึ่งในแง่หนึ่งนั้นมีความไม่ซับซ้อนมากนักในการชีวิตเมื่อเทียบกับทรัพยากรอย่างอื่นที่สามารถแลกเปลี่ยนผ่านเครือข่ายทางสังคมได้อื่นๆ เช่น ความช่วยเหลือ หรืออำนาจ

การต่อรองที่เพิ่มขึ้น ความไม่ซับซ้อนดังกล่าวย่อมส่งผลให้งานวิจัยสามารถดำเนินไปโดยง่าย ดังนั้น งานศึกษาทางชุมชนของไทยจึงยังมีความต้องการงานเชิงเครือข่ายที่ศึกษาถึงทรัพยากรอื่นๆอีกมาก

3) คำว่าชุมชนยังคงยึดโยงอยู่กับชุมชนในฐานะหน่วยทางการปกครอง ลักษณะดังกล่าวสามารถเห็นได้ชัดในทุกงานประเภทของศึกษาชุมชนผ่านเครือข่ายทางสังคมของไทยยกเว้นงานประเภทที่หาคือการศึกษาชุมชนที่ไม่ได้ยึดโยงอยู่กับขนบงานศึกษาชุมชนแบบเดิม อย่างที่ได้กล่าวไปก่อนหน้านี้ว่าเนื่องจากงานพัฒนาชุมชนของไทยนั้นมีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ที่เกิดจากรัฐส่วนกลางเข้าไป พัฒนาพื้นที่ชนบทรอบนอก ทำให้ประเพณีการศึกษางานชุมชนของไทยได้รับอิทธิพลดังกล่าวรวมถึงการกำหนดความหมายของชุมชนที่เคร่งครัดและเป็นไปตามโครงสร้างราชการ สิ่งนี้ทำให้งานศึกษาชุมชนจำนวนมากไม่สามารถก้าวข้ามและนิยามชุมชนในรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้น อันก่อให้เกิดปัญหาหลายประการ เช่นในการศึกษาเครือข่ายทางสังคมเชิงการจัดการประเด็นต่างๆ ชุมชนในฐานะหน่วยทางการปกครองอาจจะไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทั้งชุมชนแต่ก็ถูกรวมในการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ทำให้ผลการวิจัยคลาดเคลื่อน ในการปรับปรุงส่วนนี้นั้นนักวิจัยจะต้องมีความพยายามเพิ่มขึ้นในการนิยามชุมชนและสมาชิกของเครือข่ายทางสังคมโดยยึดโยงกับหน่วยทางการปกครองให้น้อยลงในการทำวิจัย หรือเปรียบเทียบเครือข่ายทั้งชุมชนในฐานะหน่วยของการปกครองและตามเครือข่ายที่ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นเครือข่ายของชุมชนที่แท้จริงเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจถึงความแตกต่างในทั้งสองลักษณะ

ลักษณะทั้งสามประการข้างต้น ส่วนหนึ่งเป็นผลผลิตจากประวัติศาสตร์ทางความคิดของงานชุมชนในไทยที่เจือไปด้วยอคติในการพัฒนาและโครงสร้างการพัฒนาที่ยึดโยงอยู่กับรัฐส่วนกลางและกลไกราชการต่างๆรวมถึงธรรมเนียมต่างๆในวงการการพัฒนาชุมชนของไทย การก้าวข้ามกับดักทางความคิดดังกล่าวนี้ต้องอาศัยการมองเห็นคุณค่าของเครือข่ายทางสังคมว่ามีประโยชน์เพียงเครือข่ายเพื่อการแลกเปลี่ยนข้อมูลหรือส่วนต่อขยายของระบบราชการเพียงอย่างเดียว แต่เป็นเครือข่ายที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติในทุกสังคมมนุษย์และใช้แลกเปลี่ยนทรัพยากรที่หลากหลายและเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน นอกจากต้องปรับกรอบความคิดในการเข้าใจเครือข่ายทางสังคมแล้วงานศึกษาทางชุมชนของไทยเองก็ต้องก้าวข้ามขนบต่างๆในการศึกษาชุมชนทั้งกรอบความคิดเรื่องการพัฒนาหรือชุมชนในฐานะหน่วยทางการปกครองเพียงอย่างเดียว การละทิ้งขนบดังกล่าวจะช่วยให้การศึกษาชุมชนในไทยมีความยืดหยุ่นตอบสนองต่อพลวัตรของสังคมที่เปลี่ยนแปลงได้ดีขึ้นและสามารถใช้เครื่องมือเครือข่ายทางสังคมวิเคราะห์ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- เก่งกิจ กิติเรียงลาภ และคณะ. (2561). *เครือข่ายและทุนทางสังคมของแรงงานข้ามชาติ: บทบาทองค์กรชุมชนและการสร้างกลไกพัฒนาภาคีเครือข่ายการจัดสวัสดิการชายแดนแม่สอด ชายแดนไทย-เมียนมาร์* (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- เมทินา อุทาส. (2552). *พัฒนาการและการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชุมชนวัดโรมันคาทอลิก จังหวัดจันทบุรี* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยบูรพา. ชลบุรี.

- เสริมสุข บัวเจริญ และคณะ. (2552). การพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และพลังงานทางเลือกเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงในพื้นที่ตามแนวชายแดน อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เอี่ยม ปัญญา และคณะ. (2560). การบูรณาการสายสัมพันธ์และมรดกวัฒนธรรมชุมชนไทยชนะคีสู่การพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์การบริหารส่วนตำบลไทยชนะคี อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- แก้ว สังข์ชู. (2556). การวิจัยเพื่อการพัฒนาการบริหารจัดการน้ำ ตามวิถีวัฒนธรรมชุมชนแบบมีส่วนร่วมสู่การแก้ปัญหาภัยพิบัติสังคม เศรษฐกิจและการจัดการทรัพยากร จังหวัดพัทลุง (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- กนกพร รัตนสุธีระกุล. (2554). ด้านประเพณี: ระบบ กลไก และเครือข่ายความสัมพันธ์ของท้องถิ่นในการจัดการแรงงานข้ามชาติ (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- กิตติ สัจจาวัฒนา และ ณัฐ โฆษิวิภาญจน์. (2553). การพัฒนาและขยายผลระบบการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวโพดพันธุ์ผสมเปิดเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนของเครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือตอนบน (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ขวัญหญิง ศรีประเสริฐภาพ (2556) การพัฒนาชุมชนออนไลน์เครือข่ายครูไทยหัวใจไอซีที (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ชัยณรงค์ เครือนวน. (2559) การเคลื่อนไหวสังคมของเครือข่ายขบวนที่ดินและที่อยู่อาศัยตำบลคลองหินปูน อำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว. วารสารร่มพฤกษ์, 34(1), 165-187
- ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และคณะ. (2556). เครือข่ายชนชั้นทางเศรษฐกิจการเมืองและผลกระทบของบ่อนคาลิโนตามชายแดนไทย-กัมพูชา ในเขตจังหวัดภาคตะวันออก (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ (สสส.)
- ทิพย์พชร กฤษสุนทร. (2560). บทบาทหน้าที่ การธำรงรักษา และการขยายผลการทำงานของเครือข่ายสุขภาพเพื่อสร้างสุขภาวะผู้สูงอายุ ศึกษากรณีชุมชนบ้านสันทรายหลวง อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- ธีรวุฒิ ก่ายแก้ว. (2556). การสร้างเครือข่ายทางสังคม: กรณีศึกษา นักฟุตบอลสมัครเล่น ในกลุ่มกรุงเทพเหนือ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศาสตร. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. กรุงเทพมหานคร
- นพรัตน์ พาทีทิน. (2561) บทเรียนการจัดการตนเองของเครือข่ายองค์กรชุมชน จังหวัดอำนาจเจริญในการสร้างเสริมการปกครองตนเองของท้องถิ่น (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- นารถพงศ์ สุนทรนนท์ และคณะ. (2552). โครงการวิจัยเครือข่ายท่องเที่ยวชุมชนเชิงอนุรักษ์จังหวัดพังงา (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

- บรรเจต นະแส. (2556). *โครงการประสานภาคีความร่วมมือในการสร้างความรู้ที่เหมาะสมระดับท้องถิ่น ในการจัดการภัยพิบัติจังหวัดสงขลา* (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ปิยะพงษ์ บุชบงก์ และ พบสุข ชำ ของ. (2561). การให้ความสำคัญกับเครือข่ายในทางนโยบายสาธารณะและการบริหารจัดการ: มุมมองเชิงวิพากษ์และกรอบการวิเคราะห์สำหรับข้ามพ้นสัญญาที่กลวงเปล่า. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 14(2), 113-136.
- พรพันธุ์ เขมคุณาศัย. (2552). *ความสัมพันธ์ของคนชายแดนผ่านเครือข่ายการค้าข้าวข้ามรัฐ: ชุมชนนุโระ อำเภอแว จังหวัดนราธิวาส* (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พัทธา เรือนแก้ว. (2556). *ศึกษาวิจัยเพื่อรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับคนไทยและการก่อตัวเป็นชุมชนไทยในประเทศสิงคโปร์ มาเลเซีย เวียดนาม ไต้หวัน และญี่ปุ่น และสร้างเครือข่ายทางวิชาการ* (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พิตรพิบูล ไชยเมือง และคณะ. (2558). รูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อคุณภาพการบริหารจัดการ ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดหนองบัวลำภู (รายงานผลการวิจัย). *วารสารมหาวิทยาลัยนครพนม*, 5(1), 44-52.
- วรสิทธิ์ เจริญศิลป์ และ ธนวัฒน์ รัตนศักดิ์. (2561). กระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, 26(51), 145-169.
- ศุภางค์ นันตา . (2548). *การสื่อสารทางเลือกใหม่กับการพัฒนาเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ จ.สุรินทร์* (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สมเกียรติ ฉายไธสง . (2548). *แนวทางการพัฒนาเครือข่ายกลุ่ม/องค์กรประชาชนในพื้นที่จังหวัดตรัง* (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.). (2552). *การบริหารงานภาครัฐในรูปแบบเครือข่าย* (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.).
- สุทธิพร บุญมาก. (2554). *การบริหารจัดการเงินส่งกลับบ้านของครอบครัวในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีสมาชิกครอบครัวไปทำงานในประเทศมาเลเซีย* (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

- สุมิตร สุวรรณและคณะ. (2558). รายงานโครงการสร้างเครือข่ายความร่วมมือพหุภาคีเพื่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนขนาดเล็กจังหวัดนครปฐม (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- Burt, Ronald S. (1995). *Structural Holes: The Social Structure of Competition*. Cambridge: Harvard University Press. ISBN 978-0-674-84372-1.
- Casey, C. (2015). Public values in governance networks: Management approaches and social policy tools in local community and economic development. *The American Review of Public Administration*, 45(1), 106-127. doi:10.1177/0275074014531072.
- Clark, L. (2011;2010;). Seeing the social capital in agricultural innovation systems: Using SNA to visualise bonding and bridging ties in rural communities. *Knowledge Management for Development Journal*, 6(3), 206-218. doi:10.1080/19474199.2011.554324.
- Croucher, S. M. (2011). Social networking and cultural adaptation: A theoretical model. *Journal of International and Intercultural Communication*, 4(4), 259-264. doi:10.1080/17513057.2011.598046.
- Jarman, D. (2018). Social network analysis and the hunt for homophily: Diversity and equality within festival communities. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 10(2), 117-133. doi:10.1080/19407963.2018.1414987.
- Lee, Y., Burnette, C. E., Liddell, J., & Roh, S. (2018). Understanding the social and community support networks of american indian women cancer survivors. *Journal of Evidence-Informed Social Work*, 15(5), 481.
- Pena-López, J. A., & Sánchez-Santos, J. M. (2017). Individual social capital: Accessibility and mobilization of resources embedded in social networks. *Social Networks*, 49, 1-11. doi:10.1016/j.socnet.2016.11.003
- Petkanjanapong, P. (2014). *Decentralization, social capital, and capability in environmental management : Case study of tambon maeta, Chiang Mai, Thailand*.
- Rockenbach, T., & Sakdapolrak, P. (2017). Social networks and the resilience of rural communities in the global south: A critical review and conceptual reflections. *Ecology and Society*, 22(1), 10. doi:10.5751/ES-09009-220110.

- Scott, J. (1996). Wasserman, S. and Galaskiewicz, J. (eds) "advances in social network analysis in the social and behavioural sciences" (book review). London: Routledge and Kegan Paul.
- Sundaram, H., Lin, Y., De Choudhury, M., & Kelliher, A. (2012). Understanding community dynamics in online social networks: A multidisciplinary review. *IEEE Signal Processing Magazine*, 29(2), 33-40. doi:10.1109/MSP.2011.943583.
- Taha, N., & Cox, A. (2016). International students' networks: A case study in a UK university. *Studies in Higher Education*, 41(1), 182-198. doi:10.1080/03075079.2014.927851.